

פרשת צו

הרצון לקורבן

חלקים ניכרים של ספר ויקרא עוסקים בקורבנות על סוגיהם השונים. יש קרבנות חובה שבהם הבאת הקרבן היא מצווה, אך יש גם קרבנות נדבה ונמצאנו שואלים מדוע יהודי עובד אלוקים ירצה להביא קורבן? מהי המוטיבציה שלו לכך?

סוגים של מוטיבציה

נפתח בהגדרת המושגים. הַנְּעָה, ובלועזית מוטיבציה, היא מכלול התהליכים אשר מעוררים, מכוונים ומשמרים את ההתנהגות האנושית לעבר מטרה מסוימת. מוטיבציה היא תהליך פנימי שמתרחש בתוך הפרט. המוטיבציה היא כוח שמביא עמו את הכוונה לבצע פעולה ואת ההתמדה בביצועה.

המוטיבציה לפעילות אנוש הוא נושא חשוב שנחקר רבות בדיסציפלינות שונות של מדעי החברה, ותיאוריות רבות עוסקות בכך. אחת התיאוריות הנקראת תיאוריית ההכוונה העצמית¹ (Self-Determination Theory) עוסקת במוטיבציה חיצונית ומוטיבציה פנימית.

מוטיבציה פנימית - היא תחושה של חירות האדם שמבצע את הפעולה ואוטונומיה שיש לו על רצונו, החלטותיו ומעשיו. מוטיבציה פנימית היא התנהגות שמטרתה עשיית דבר משום שהוא מעניין או מהנה. כאשר מעשה נעשה מתוך מוטיבציה פנימית, העניין הוא בפעילות עצמה, הווי אומר ביצוע פעילות לשם הסיפוק הגלום בה, ולא לשם תוצאות אחרות. זאת כאשר האדם מונע לפעול למען ההנאה שבדבר ולא עקב תמריצים, לחצים, או תגמולים חיצוניים כלשהם. אפשר להגדיר את המוטיבציה הפנימית במונחי העניין שהמטלה מעוררת או במונחי סיפוק שהאדם מפיק מביצועה. זו התנהגות רצונית שמלווה בתחושה של חירות ואוטונומיה.

מוטיבציה חיצונית - הינה התנהגות הנעתית שמטרתה להגיע לתוצאה מובחנת כלשהי, למשל השגת גמול קונקרטי או הימנעות מעונש, והיא מלווה לעיתים בתחושה של לחץ ושליטה חיצונית שאינן מייצגות את ה"עצמי". זו מוטיבציה שבאה ממקור חיצוני.

¹ ראיון, ריצ'ארד ואדוארד דסי. "מוטיבציה פנימית ומוטיבציה חיצונית: הגדרות קלאסיות וכיוונים חדשים". הד החינוך, גיליון 7, כרך פ"ה. תמוז תשע"א, אוגוסט 2011. עמ' 62-68.

קורבנות בעולם הפגאני

קורבן הוא כל מעשה שבו האדם מביא מזון לכבודו של האלוקים. מעשים אלה היו נפוצים מאד בתרבויות רבות בעולם העתיק ולאורך תקופות ארוכות.² פרופ' הרב יונתן גרוסמן עסק רבות בנושא המוטיבציה להקרבת קורבנות.³ להבנתו הצורך האנושי להקריב קורבן, נטוע עמוק בעצם החוויה הדתית של האדם. זו הנחת יסוד גורפת בכל הדתות כולן. בספר בראשית אנו קוראים על קרבנותיהם של קין והבל, על קורבן שהעלה נח בצאתו מן התיבה ובהמשך על קורבנות של אבותינו אברהם, יצחק ויעקב. אולם בחינה מדוקדקת יותר תראה כי ישנם הבדלים גדולים מאוד בין תפקיד הקרבנות בדתות אליליות קדומות לתפקיד הקרבנות על פי תורת ישראל.

בתרבויות הקדומות תפסו בני האדם את האלים כישויות ששולטות על כוחות הטבע ועל גורל בני האדם. עם זאת האלים נתפסו כבעלי תכונות אנושיות וצרכים פיזיים הדומים לצרכי בני האדם. לפי תפיסה זו אפשר היה לרצות, אולי אפילו לשחד, את האלים הפגאניים על ידי הבאת קורבנות ומתנות. בהתאם לתפיסה זו, מטרת הקרבת הקורבן הייתה לאפשר לאדם המקריב "לשלוט" באל או "להכריח" את האל לעשות את רצון האדם המקריב. למעשה מנקודת הראות של המקריב היה כאן סוג של עסקה. המקריב "יאכיל" את אלילו והאליל השבע יספק למקריב את מבוקשו. כך למשל באפוס של עלילות גלגמש כתוב:

הוצאתי קורבנות והעליתי אותם לכל ארבע הרוחות. עשיתי קטורת בפסגת ההר. ערכתי כלי קודש שבעה על שבעה. לתוכם שפכתי קנים, עץ ארז והדס. האלים הריחו את הריח. האלים הריחו את הריח הניחוחי. האלים התאספו סביב המקריב כמו זבובים.⁴

על כך מעיר פרופ' הרב יונתן גרוסמן כי: "בסיפורים מסופוטמיים אלו מוצגים האלים כרעבים למזון... ועל כן מיד עם הריחם את ריח הקורבנות הם נקהלו מסביב 'כמו זבובים'.⁵

בהתאם להגדרותינו על מוטיבציה, הרי ברור כי מקריבי הקורבן הפגאני עשו זאת מתוך מוטיבציה חיצונית מובהקת. הפעולה של הקרבת הקורבן נעשתה כאמור כדי "לשלוט" באל (=האליל) ולהשיג גמול קונקרטי כגון ברכה של האליל לתוצרת החקלאית של המקריב, הצלה וריפוי ממחלה של המקריב או יקיריו, הצלחה ומעבר בשלום של לידה צפויה וכיוצא בזה.

² על פי אנציקלופדיה מקראית כרך ז עמוד 222.

³ ראה למשל את מאמרו "אָדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם פְּתִיחָה", באתר בית המדרש הווירטואלי של ישיבת הר עציון, יש באתר גם מאמרים רבים נוספים שלו ושל אחרים בעניינים אלה.

⁴ עלילות גלגמש, לוח 11, שורות 156-162 באתר <https://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=7961>

⁵ מצוטט על פי מאמריו של הרב יונתן גרוסמן באתר ישיבת הר עציון כגון מאמרו "תוספת הלבונה למנחות הסולת".

בין נדבה לחובה

ביהדות אנו נמצא יחס אחר לקורבן. אך ראשית עלינו להבחין בין קרבנות נדבה לקרבנות חובה. באשר לקרבנות נדבה, הרי אלו מוקרבים כדי לבטא את רגש התודה ששוכן בלב המקריב, ואת רצונו להכיר טובה לבוראו ולהרגיש קרוב אליו. זאת ללא ציפייה לגמול כלשהו מצד הא-ל. הא-ל נותר טרנסנדנטי, ואילו האדם מביע את המיית נפשו באופן חד צדדי. מכיוון שקרבנות אלו באים מתוך אוטונומיה וחירות ליבו של המקריב שיש לו ענין בעצם הבאת הקורבן, הרי שקרבנות אלו באים מתוך מוטיבציה פנימית.

באשר לקרבנות חובה, קרבנות החובה של היחיד הם בעיקר קרבנות על חטא שנעשה או על ספק חטא שכזה. מה המוטיבציה להבאת קרבנות אלה? כאן התמונה מורכבת יותר. מלכתחילה הקרבנות הללו מובאים עקב ציווי של התורה, ומטרתם להשיג כפרה ולמנוע עונש. זו היא התנהגות הנעתית שמטרתה להגיע לתוצאה מובחנת שהיא השגת כפרה, וההקרבה נעשית מתוך ציווי חיצוני ולא מתוך אוטונומיה ושליטה. לכן יש לראות את ההחלטה על הבאת הקורבן כנובעת ממוטיבציה חיצונית. אולם לפי הרב פרופ' יונתן גרוסמן,⁶ יש להבין שמי שחטא לא רק מצווה להביא קורבן מכפר, אלא גם מבקש כפרה. כלומר מצפונו מייסר אותו והוא מבקש פיוס עם ה'. אז אולי יש כאן דיאלוג מתמיד בין הציווי החיצוני למניע פנימי. למעשה, יש לראות את קרבנות החובה כמסוגלים לתקן קלקול, בהליך מסודר ומדויק. אפשר שרבים מהמקריבים היו שמחים באפשרות זו של תיקון, ואף על פי שהקורבן נוצר כחובה חיצונית להם הכתובה בתורה, הם עשו זאת מתוך רצונם הפנימי להשיג את הכפרה ולעמוד לפני הקב"ה כאילו לא חטאו מעולם, כך שיש כאן גם ממד של מוטיבציה פנימית.

⁶ בהתכתבות בינו וביני.

הפנמה והכרה

מסתבר כי גם התיאוריה בדבר מוטיבציה חיצונית ופנימית מכירה באפשרות מורכבת יותר, לפיה אפשר לתאר רצף של מוטיבציות חיצוניות, החל בזו הנעשית כציות לכורח או אילוץ: "אני עושה זאת כדי שיהא לי מקום עבודה/משכורת וכדומה", עד פעולה שמתחילה ממקור חיצוני היוצר את המניע, אולם המבצע מְפְנִים את המניע הזה, מזדהה אתו הזדהות אישית וערכית ומבצע את הפעולה בהכוונה עצמית שלו. שינוי זה מתרחש באמצעות הפנמה ואינטגרציה. אלו הם תהליכים שבאמצעותם מתחזקת הכוונה העצמית של התנהגויות המבוססות על מוטיבציה חיצונית. הפנמה היא תהליך של קליטת ערך, ואינטגרציה היא מעין תהליך "אימוץ" שבאמצעותו יחידים הופכים את הערך לחלק אינטגרלי מהם, כך שינבע מתחושת העצמי שלהם.⁷

ככל שהאדם מפנים יותר את הסיבות והתכליות של פעולה מסוימת ומטמיע אותן, כך הפעולות שהוא מבצע מתוך מוטיבציה חיצונית נעשות מתוך הכוונה עצמית גוברת. לדעתי זה גם ההסבר לקורבנות החובה, שאת מורכבותם תיארונו. בשונה מהקרבנות הפגאניים, אין אלו פעולות אינסטרומנטליות הנעשות רק מתוך כורח שמטרתו להשיג תוצאה פיזית ממשית בעולם הזה. אלו הן פעולות בהן יש מעורבות רגשית דתית עמוקה, הקושרת את נבכי נפשו של המקריב, שעובר אינטגרציה מלאה שבסופה דומה הוא מאוד למי שמקריב מתוך מוטיבציה פנימית.⁸

⁷ ראה הערה 1.

⁸ עוד על תיאורית ההכוונה העצמית ומוטיבציה חיצונית ופנימית ראה במאמר לפרשיות תרומה-תצווה.